

Gábor Miklós

AZ 1975-ÖS NAPLÓBÓL

Január 1. Szerda

Hendrikje nem jókedvű. Nekem kéne vigyáznom rá. Csakhogy minden tapasztalatom azt mondja, hogy egy emberre nem lehet vigyázni.

Én soha nem kívánkozom vissza (ha régi naplóimat használok: csak nyersanyag).

Ő pedig milyen gyakran nézegeti újra meg újra, éjszakába nyúlón, saját múltja dokumentumait.

Én azt csinállok az ő Cherubin-alakjával, amit akarok.

Éva csak szemezgetett a valóságból, amennyire éppen szüksége volt. Hendrikje maga a földi valóság. Ezért is kerestem őt mindig. Mellőle sose kívánkozom egy másik valóságba, legfeljebb csak a színpadra vagy a papírjaim mellé. Mellette nincs bennem nosztalgia, őt nem kívánom megcsalni. Mellette tehetséges vagyok.

Attól félt, hogy az együttlákás, a főzelék szaga megöli szerelmünket. De azért továbbra is szorgalmasan hozza a főzeléket a mamájától. Jól teszi. Pedig nem is tudja, hogy számomra a főzelékes lábos költészet is lehet – olyan távolságban élek a valóságtól.

Kényszerítem magam, hogy emlékezek a tegnapi esti utcára... Nem is este volt, hanem éjszaka, hiszen már kettő és három között volt valamikor. Képzeletben szívesen eljátszottam volna, hogy Hendrikje meg én amerikai turisták vagyunk itt, afféle Hemingway- vagy Fitzgerald-hősök, de ez valahogy nem sikerült, mert Hendrikje kiismerhetetlenül hallgatott a karom hajlatában (átfogtam a vállát, úgy mentünk), és ez a kiismerhetetlenség most nem csábított, inkább ingerelt, elkergettem volna, hogy megértssem.

Bugrisok közt jártunk. Kereplők és trombiták harsogtak. Álarcot viseltünk, én egy egész arcot takaró Mikulás-arcot papírból, Hendrikje vágta ki az orr, majd száj helyét, hogy bele tudjak fújni papírtrombitámba. Néhányan mások a maszkom közepébe kurtoltak otrombán, az egyik fejbe vágott méteres, szalagokkal cifrázott papírtrombitájával, volt, aki rám kiáltott: „Télapó!” – azelőtt Mikulást mondott volna, micsoda idők! De senki sem ismert meg, ez az inkognitó fura volt. Hendrikje Velencét említette, Casanovát, annál ijeszetőbb lett ez az utca. Nem mintha a járókelők kellemetlenkedtek volna, nem, inkább az lepett meg, hogy agresszivitásuk mennyire mértéktartó, csak a hangok voltak rémítőek, ezek a szörnnyű trombiták, ezek a pestises-leprás kereplők, ezek dúlták szét a világot. De soha ilyen *sivárságot!*

Egy kamasz fiú az első vagy második emelet felé fújta trombitáját, választ, jelet várt valamelyik ablakból. Mellette egy másik kamasz félénken kérdezgette: – Ki lakik itt? Én is felmehtnék? – és szerényen, bizonytalanul ő is felfelé forgatta arcát. Ez emberi pillanat volt, régi realista regények jutottak eszembe róla, még József Attila is, oly ott-hontalan, oly szegény, oly szürke és molyrágta volt ez a fiú, és annyira reménykedett, hogy ő is felmehet, hogy ott talán egy illatos úrilánnyal táncolhat majd.

De az egész utcán, a Körúton ez a bugris tömeg, a rosszul öltözöttek és csúnyák e karneválja! Eső esett, szétázott papírtrombiták heverték a flaszteren, tarka vásári

rongyok mindenfelé (a miénk is egykettőre szétmállott és elnémult), mindenkin vas-tag és durva télikabát, mindenki tehetetlen és tájékozatlan; egy leromlott, fez nélküli Balkán.

A Vígszínház előtt, a Zrínyi mellszobrának tetején fiatalember üldögélt, mi meg álldogáltunk alatta, és néztük.

– De csúnyák vagytok – mondta jóindulatúan. Magában motyogott még valamit. Aztán: – Adjatok inni! Szomjas vagyok! – Aztán: – Ehh! – és legyintett, puhán, szelíden, mint egy nő, a „h” oly puha volt, mint egy raccsolt „r”, mint csuklóban erőteljesen lecsüngő kézfeje.

Hendrikje várta, hogy mond valami bátrát, hisz az ilyen már megfáradtakból gyakran kicsap valami vakmerőség, nemtörődömség, ezek nem bánják, ha megverik őket, de – Nem mond semmit – mondtam én –, annyira nem részes, hogy igazán megszólaljon. És mit mondhatna?

Álldogáltunk egy ideig, bámultuk a fiatalembert Zrínyi feje tetején. Kissé arrébb, egy lámpaoszlopra függeszkedve egy másik részeg lógált, ez némán. A zrínyis csak magában motyogott ezután.

Orosz szilveszter volt ez: jámbor, szomorú és veszélyes, de végül is ártalmatlan. Az egykori várost már elnyelte a sztyepp. Lehet, hogy lesz olyan jövő, amikor erről a történelemkönyvek majd azt írják: „haladás”. Az emberek arcán és nevetésében is kétségbeesés. Mind tudatlanok vagyunk.

– Szomjas vagyok – mondta a szomorú részeg a szobor tetején, és – Csúnyák vagytok – mondta nekünk, mert tán azt hitte, hogy a papír álarc a valódi arcunk, az istenadta.

A Körúton valaki lengyelül szólított meg minket, ez valamiért azt hitte rólunk, hogy külföldről jöttünk. Nem válaszoltunk, nem lepleztük le magunkat, azt, hogy mi is ide tartozunk. A józan rendőrök rosszkedvűen és kimérten lépkedtek köztünk, posztóruhájuk durva, mint a tömegé, de senki sem rendetlenkedett, a rendőröknek nem akadt dolguk, csak fújtuk a szörnyű trombitákat, forgattuk a leprások kereplőit, és többé-kevésbé be voltunk rúgva. Nem volt se tréfa, se tánc, se játék, kiabálás se. Sétánk és sétájuk az esőben ázó Körúton, csak úgy néztük egymást, a rabok egyhangú sétája volt ez. Az Oktogonnál, de mindegy, hol, egyszer csak valamelyikünk, mindegy, hogy melyikünk, azt mondta: „Na, most forduljunk vissza”, és visszafordultunk.

„Velence? Álarcos Velence?” – csak tudnám, mi különös örömöm telt benne, amikor Hendrikje Velence nevét kiejtette, hogy ez az álarc milyen más, hogy mennyire *nem* vagyunk Velencében! Ebben az ellentétben a magam témájára tapintottam, ebben az ellentétben, erre az itt hagyott koncra, amely egyetlen költőnek sem kell már, de én szerény vagyok, épp ez a lehetőségem. Keressem az „embert” ezekben a zöld arcú lényekben? Minek? Minek az illúzió, hogy ez valóságosabb, mint annak a szegény kamasznak a tévova mondata: „Én is felmehtnék?” – hisz én tudom, hogy ott fenn sem talál mást, mint itt, ezen az esős utcán kóborogva? Szánalmas bódék álltak itt-ott, pultjaikon a színes papírrongyok ócska szemetével, még vásárlóra várva, a pultok mögött a „maszek”, többnyire cigány – ma éjszaka jócskán megszedhették magukat, szegények. Sajnálta őket a fene. Magamat sem. Ronda társaság. Rosszkedvű, örömét vesztett, sivatagba kiveret csorda. Ruháikon, nedvességtől bűzlő nagykabátjaikon a cégjelzések világos foltja: mint a szarvasmarhába süttött pecsét. Testük, amelytől azt várják, hogy segít nekik felejteni, mosdatlan. Végre utáltam őket, anélkül, hogy a lelkiismeretem megszólalt volna az emberiség nevében. Mint borotválkozás után a sörtével,

szórszállal teli, savanyú szagú szappanhab. A foghíjas neonok egyforma zöldje, egyforma pirosa, egyforma kékjében. Visszataszítón csinos lányok. Éhes fiatalemberek ma este telezabált bendővel. A Nyugati lidérces épületének üvegfa mögött a fekete vonatok és a karácsonyból itt hagyott, színesre mázolt villanykörtek ott is.

És az a szomorú részeg Zrínyi Miklós feje búbján!

Az ember talán jóvátehetetleneket gondol. Egy-egy mondatot ki is mond. De nem ezek a legfontosabbak. Hanem a gondolatok, melyeket többé nem felejtünk el, bár-hogy szeretnénk is. Nem felejtethjük el őket, mert az igazság egy lehetséges változatát jelentik.

A mai napunk... boldog volt. Ezt a szót kell használnom. Ismét voltak perceink, amikor megrázott, hogy ő van; a békének percei.

Hányféleképpen látlak! – Én most már téged úgys örökre szeretni foglak – mondtam neki. Talán különös, de ez így van.

A könyveim. Telefon Rusztnak. Hendrikje: igen, vállalom el az O'Neillt, majd ő is lejár Kecskemétre.

Pár szó telefon Évával a szilveszterről: – Nagyon jó volt. Megöleltük egymást Anyuval, és arra gondoltunk, milyen jó, hogy élnek, akiket szeretünk.

Itt pedig egy új füzet indul.

Január 2. Csütörtök

Ez már nem krónikája életemnek, mint volt azelőtt.

Hendrikje esténként néha megjelenik a szobámban. Például bejön pár percre, hogy hallgassak meg valamit a rádióban: a Szabad Európa egy kommentárját vagy egy barokk kórust: „Hinnéd-e, hogy ez a szoprán férfi?” Kurta fehér ing van rajta. Ebben tündéri jelenség. Az ing – afféle áttetsző tunika, a régimódi kombinénál lengőbb – elkendőzi alakjából mindazt, ami túl erős vagy aránytalan, ilyenkor csak szépségét látom; például ha félig háttal, meztelenül ül az ágya szélén. Ezek a látogatások pillanatokig tartanak csak. Leül a karosszékembe, ölében a kis rádióval: én leengedem a könyvem, leteszem a szemüvegem, de csak ideiglenesen, ez nyilvánvaló; ilyenkor én már belebutultam az elalvás előtti néhány oldalba. Aztán ő is belátja, hogy itt nincs mit tenni, búcsúzik, és kilibben a szobából – de amikor átlépi a küszöböt, gyorsan utánaaszólok: – Milyen szép vagy!

Ezek például azok a pillanatok, amelyek után kétségbeesetten fájna a szívem, ha elveszteném.

Most pedig itt egy kérdés: Ruszt hív az O'Neillre, Egri bizonytalanul célozgatott, hogy levinne kettőnket Győrbe. Itt kettéválnak érdekeink... Nem azért megyünk, mert Pestről kiszorultunk – mi egy ügyért megyünk Ruszthoz és Kecskemétre. Legalábbis így kell fordítanunk az eseményeket. Kecskeméten Hendrikje csak az én kísérőm lenne. Természetesen ő is felfoghatná ezt a látogatást mint „ügyet”. Ehhez kevés a sikere, ezt értem. De a konfliktus akkor is konfliktus. Hosszú távon azonban ő is két lehetőség közt választhat, még siker és karrier szempontjából is: Kecskemét a „nagy út”, mindenféle Győr: a vidékre szorult színész, még ha sikere van is.

Hendrikje okosan végiggondol mindent: – Vállalod el a szerepet! Az nem lehet, hogy te énmiattam lemondj egy szerepről, ha egyébként kedved volna hozzá. Önzésből is

ezt kívánom, jobb, ha fellátogatsz hozzám, ahogy fellátogattál ősszel, mint ha itt vagy mellettem. – Otthon leül íróasztalához: Csodálatos mesét írok majd!

Don Carlos a tévében. Tanulságok? A kecskemétiak valóban nagyon fiatalok. Én? Az arcom meghökkentően érett, a szemem is, szinte kicsordulok. Ennyire még sose éreztem ezt, talán mert most Farády és Trokán érintetlen arca kísért. Ezt így meglátni, tudomásul venni még most sem egyértelműen jó, ezzel a pofával, ott a képernyőn, nem vagyok egyértelműen szakmai viszonyban. De az új mégis inkább ez: eddig magam is azt figyeltem, öreg vagyok-e, jóképű vagyok-e; most a hangsúly azon van: ez egy igazi emberi arc, igazi színészpofa. A fiatalok üressége pedig... mintha én az ő korukban is gazdagabb lettem volna.

A közvetítés után ketten hívnak fel: Fejes Endre, aki elragadtatott. (Szomorú, de arra gondolok: miért? Milyen elfogultságból?) És Ilosvai Kati, aki elsősorban óvni próbál: ez az előadás (nagyon tetszik neki) viharokat és ellenviharokat kavarr majd; lehetetlen helyzetünk Ádámmal és a Madáchcsal nem tartható a végtelenségig; mit gondolok?

Egyszóval most is csak politikus visszhangok.

Január 3. Péntek

Victor Hugo szerepét próbálom egy tévéjátékban.

Hendrikjének bonyolult bosszúságai vannak a kocsijával. Hendrikje... (itt a mondat félbemaradt: csengett a házitelefon, meglátogattam őt)... Hendrikje úgy találja, hogy szobáink túl messze vannak. Igaza van. Nem élünk együtt, egy életet, amelyből én időnként nyugodtan bemehetnék az íróasztalom mellé, hanem külön élünk, és én időnként meglátogatom őt. Így most nem jutok el az íróasztalomhoz, nehogy elhanyagoljam őt. Életmódom megőrizte azt a rendet, amelyben Nagymama és Juli mellett éltem.

A *Boldogtalan hold* szép és jó szerep. Nekem kicsit túlságosan amerikai. De talán húzásokkal. Könyvtáramat rendezem, és nagyszerűen érzem magam.

Szervezetem számon tartja már az elvesztegetett időket. Azok közé tartozom már én is, akik étkezés után öt-hatféle orvosságot kapnak be a markukból.

Január 4. Szombat

Két *My Fair Lady*.

Legszívesebben könyveim közt matatnék: rendezgetni, tapogatni őket, beléjük lapozni, aztán nézni, hogy megtalálták rendes helyüket... De szívesen gépelnék is. A régi naplókat – hogy rend legyen, és tudjam, hogy rend van. És azokat is lehetne lapozgatni.

Szívesen olvasnék tudományos könyveket.

Holnap Kecskemétre megyünk. Hendrikje vonakodik, nem hiszi, hogy Kecskemétből még az ő számára is jó süllhet ki. Nem hisz a tehetségében. A józan ész sok mindent nem ért, hogy mennyi mindent, csak most kezdem sejteni. És ettől néha megijedek. Attól, hogy szándékosan leszerellem magam, nem értek meg napnál világosabb dolgokat. Elvégre hihetetlen, hogy *minden ennyire érthetetlen*.

Van egy döntő dolog. Ezt valószínűleg Hendrikje nem tudja. Talán sose fogja majd fel. Úgy hal meg, hogy ezt nem tudja. (És hogy ez lehetséges, elképesztő. Az ilyesmitől érzi az ember, hogy az élet képtelenség, hisz milyen fontos volna neki, hogy tudja, lássa, ott van az orra előtt, mégse látja!)

Másrészt: mi a „döntő”, amitől életünk valóban megváltozik? Változik-e egyáltalán? Az is képtelenség, hogy memóriánk – és éppen a fontos ügyekben, percekben – éppen a „felejtethetlen” dolgokban – mennyire megbízhatatlan. (Vince Ferkóra én alig emlékszem!)

Mi tehát az a fontos? Még soha ember emberségét, senki létének teljességét úgy nem fogtam fel, mint Hendrikjéét. És újra és újra. Ez az élmény annyira meglep, hogy nem is tudom, mit jelent: azt-e, hogy őt annyira szeretem, mint még soha senkit, hogy valóban őmellette éltem át először a szerelmet? Vagy éppen azt: ezekben a percekben, éppen most öregszem, és a szerelem elvesztette régi fontosságát? Az élmény tartalma más és más. Ilyen volt, amikor szép parasztlánynak láttam, de ez történik néha, amikor ellenszenvesnek találom. Mintha ezekben a percekben mindig először fognám fel, mi az egy ember, mintha eddigi szokásaim, gondolkodásom sematizmusa, életem figuráiról alkotott ítéleteim, minden revíziót követelne. Egyszóval: hogy e perctől kezdve másként kellene élnem. De az ember nem él e perctől kezdve másként. És lehet, hogy életemben sok hasonló pillanat volt már, de elfelejtettem őket, mert nem volt semmi következményük. Éppúgy lehet, hogy titokban ezek a pillanatok irányítottak, csak nem tudtam róluk. Szokásaink és agyunk nem éri meg az újat, nem engedi beépülni. Csak a megrendülés értelmet vesztett emléke marad (néha még a mámort követő csömör is!), és mint egy keskenyre nyitott ajtószárny, valami ködös titok bejárata – de semmit nem jelent. Míg eltűnik a csömör vagy a rajongás emléke is, a titok ajtaja hangtalanul ismét lezárul, talán csak optikai csalódás volt, hogy látni véltünk valamit? De talán mégis ez a szerelem. Talán ez az a nagy élmény, amivel annyit foglalkozunk, amíg nincs meg. De ha megvan: talán nem gondolunk rá, talán elfelejtjük, gyakorlati, prózai módon mégis irányítja életünk folyását.

Január 5. Vasárnap

Lementünk Kecskemétre, megnéztük a *János király* próbáját, és tárgyaltunk Ruszttal. Bizalmatlanul mentünk – bizakodóbban jöttünk. A *Berenice* a jövő évad nyitódarabja lesz. Most tavasszal eljátszom a *Boldogtalan holdat*.

A Trabanton utaztunk, Hendrikje kocsija nem akar meggyógyulni.

Január 6. Hétfő

Hendrikje ismét él és remél. A kocsija is rendbe jött. Nyomában voltam, míg a zuglói szerelőtől a városba hajtott a Rádióba. Csodálatos tavasz van – 14 fok. Egy lámpánál kiugrott a kocsijából, hátraszaladt hozzám, és behajolva az ablakon szájon csókolt. Ő leparkolt a Rádiónál, én továbbhajtottam Buda felé.

Aztán negyedórát üldögéltem a Vár aljában, a téren, és tanultam a tévészövegemet. Ültem egy padon, tanultam, báméskodtam: még árnyékban is enyhe volt az idő.

Jókedvű Hendrikjét találom otthon. Elvinném őt sétálni a tavaszba, mindent adnék neki, de nem tudom, hogyan fogjak hozzá. Fején sötét, bolondos paróka – jobban szeretem anélkül, de neki tetszik.

Anyja pénzre akar kölcsönözni nekünk, hogy új kocsit vegyünk, de én tiltakozom, nem akarok elfogadni semmit. Sült krumplit vacsorázunk hagymával: pompás. Viszont a rádió szilveszteri kabaréját is meghallgatjuk: az nyomasztó. Majd az elkésett séta – a Duna-parton túl erős, viharos szél, ott nem lehet megmaradni –, ez a séta is, mint a kabaré: idegenként vizsgáljuk a város elképesztően mocskos és félig beomlott házait, kirakatait, a porral lepett hajás babákat a kapuk alatt, a vitrinekben, az otrom-

ba csecsebecsüket és a kirakatok fáján a lepattogzott, barna olajfestéket. A szél arcunkba vágja a szemetet, mint sivatagban a port.

Otthon arról beszélgetünk, hogyan rendezzük át a lakásunkat, hogy közös hálószobánk legyen. – Mások most költöznének külön szobába! – mondja ő, ünnepelve és bizonyítva, hogy a mi szerelmünk mennyire más. – Most alakul ki közös életünk területe, eddig csak egymás mellett éltünk.

A kecskeméti társulat nem volt olyan lelkes, sem olyan kételkedő, mint premier előtt egy héttel várhattuk volna. Rusztnak éppoly szüksége van ránk, mint nekünk rá.

Január 8. Szerda

„...Ugyanarra a jelenségre két teljesen különböző, egymást kölcsönösen kizáró kép segítségével gondolhatunk, anélkül, hogy logikai ellentmondástól kellene félnünk...” (Born, 171. o.)

Január 9. Csütörtök

Hendrikje reggel: – Azért telefonáltam neked tegnap este elalvás előtt, hogy „szeretlek, drága szerelmem”, mert ismét rájöttem, hogy csak egyszer élünk. Éjszaka aztán előszedtem a bőröndből és végigolvastam saját írásaimat. Főleg a színházról szólnak. Hány el nem küldött levél Ádám Ottónak, már évekkel ezelőtt is!... Igen, hiába, te... te... egy másik ember vagy. Olyan tulajdonságaid vannak, amelyek mások, mint az én tulajdonságaim.

Felolvassa egy régi versét a margitszigeti aktszoborról. – Emlékszel rá? – A versre emlékszem, de már nem tudom, mikor írta. Olvassa, olvassa. „A költészet.” Ha száz évvel ezelőtt írta volna, hogy csodálnám! De így is van ebben a biedermeier bájoltságban valami igazán, valami meghatóan kedves. Mert őszinte – bármilyen furcsa: őszinte. Nevetséges? Az is lehet. Cikornyás, „kecses”, olajnyomat. Hogy fér össze mindazzal, ami még van benne? De mi mivel, hogy fér össze – ez talán a legérdekesebb, talán az egyetlen érdekes kérdés –, ki tudja megválaszolni? És ha csak a szerelmem, szeretetem tesz elfogulttá: nem elég csoda az is?

Én is felolvasom, amit tegnap Bornról írtam. – Szép! Milyen szép! – mondja ő. De én (mert hirtelen megértem): – Nem ez a szép. Az a szép, hogy „itt csücsülsz, mint fák tövén a bolondgomba...”.

Ő a családjánál tölti a napot, én otthon. Tanulom a tévéjáték rossz minőségű szövegét: könyveimet rakosgatom; meghatva olvasom a *Lassie*-t: belekezek Lem könyvébe a sci-firől; egyszóval nem csinállok semmit, de nem érzem rosszul magam. Magányomban mindjobban szeretem Hendrikjét, és vágyódni kezdek rá. Majd hazajön, és ez a találkozás a „valódival” (mint annyiszor) tehetetlenné tesz bennünket: csak szeretetünkről, szerelmünkről és rokonszenvünkről biztosítjuk egymást. Végül I-Kinget csinálunk. Néhány semmitmondó válasz között egy különös: „Jól tettem-e, hogy elváltaltam az O’Neillt?” – erre az utasítás: „Kérdezz tovább!” – és: „Lehet-e vezető Kecskeméten?” – válasz: „Contemplation” (a 20-as kép) – csodás pontossággal válaszol. De én zavarba jövök: szívesebben vettem volna, ha szerénységre int.

Január 11. Szombat

Nemrég azt írtam, hogy az én bajon: a brit birodalom bukása. Akkor is tudtam, hogy ez a csattanós megfogalmazás ironikus, szentimentális, de igaz is. Higgins azonban mégsem szerez már elég örömet. Semmi örömet nem szerez. Amikor felmegy a füg-

göny: hihetetlennek tűnik Higgins egész lénye, világa. Csak egy mai pesti színház színpadát, csak az ócska kosztümökbe öltözött statisztákat látom; látom, hogy magatartásukban semmi hitel, hogy unatkoznak, fegyelmezetlenek, mert senki nem tartja fontosnak, hogy megfegyvelje őket. (Például bosszant, amikor észreveszem, hogy egy „elegáns hölgy” fején nincs kalap! Úrino az utcán kalap nélkül!) Ha ebből a gondolatból elindulnék, sok mindent megtudhatnék jelenkori magamról. Ádám Ottó (vagy Kellér Dezső) egészségesen tovább élnek: őrzik világukat, ahogy egy emberhez illik, halálukig. De nekem elmegy tőle a kedvem.

Lehet, hogy nem vagyunk ellenségek. De ellenségek is vagyunk. Az ő szemében – mint Éva szemében, a nők szemében általában – ez a szerelem járuléka, sőt bizonyítéka. Büszkéek rá. Engem talán a megismerés jobban érdekel, mint maga a szerelem vagy a színház. Ha kielégítőnek vélt magyarázatot találtam rá, hogy miért buktam meg egy szerepben, csaknem jobban örültem, mint a sikernek. Ezt viszont mások nem nagyon értik, és ezen nem is csodálkozhatok. Az sem csoda, ha a nők szívesebben szerelmi partnerek, mint kísérleti nyulak.

(Born.) Talán nem mondanám magamról, hogy ostoba vagyok. Nem hiszem, hogy ezt őszintén el tudnám mondani magamról. De azt már igen, hogy életemben túlnyomórészt ostobaságokat gondoltam és mondtam. Semmi nem győz meg erről annyira, mint megjelent írásaim. Hogy miért a megjelentek? A kinyomtatás objektívebb jelenségeként állítja elénk a szöveget, üressége vagy hazugsága inkább lelepleződik, mint ha csak írásban vagy gépelésben látom. Aztán meg a kinyomtatott szövegeket előzőleg mindig javítottam, simítottam. Lehet, hogy mondataim ezáltal jobbakk lettek, de elvesztették egyetlen mentségüket: spontaneitásukat.

Ezért hajlok arra, hogy túlbecsüljem azt, ami szubjektív. De például Born könyve mégiscsak megszegyenít. Nem azért, mert színész vagyok és nem tudós. Hanem mert nem becslöm eléggé a szellemi munkát, holott nagyon is becslöm. Írásaimban és a művészetben mindig nagy hangon védtem a szubjektivitást, holott inkább betegségnek vagy bűnnek tartom. Ahányszor meggyőző és egyszerű igazságokkal találkozom, mintha rám pirítanának. Ösztöneimben ugyanis nem teszek különbséget ostobaság és bűn között. Mintha – valóban – egy isteni akarat mindnyájunkat elhívott volna az igazság megismerésére; mintha az igazság megismerése valóban azonos volna az ártatlansággal; és mintha butaságunk valóban az ördög műve volna bennünk.

Nem tudom, mit szólna Born az ilyenfajta széljegyzetekhez.

A bűnt képtelen vagyok megkülönböztetni a betegségtől. Tehát az „igazság” érzetét egyszerre kapom kívülről és belülről, és a kettőt alig tudom megkülönböztetni. (De éppen e kettőssége, az igazság e kétarcúsága, ez nem kielégítő.) Önmagamot szeretném objektívan látni – vagyis kívülről; és a világot szubjektíven, vagyis belülről. De a „kísérlet”, vagyis életem során csak a zűrzavarig jutottam. Lehetnek „kísérleteim”, melyek sikerültek (pl. talán színészi pályám), de ezek nem jelentenek semmit, nem mondanak semmit, nekem magamnak nem: szavak, amelyekkel végül magyarázom őket, semmivel sem pontosabbak, mint mások magyarázatai, amelyek viszont sosem elégtettek ki, és untattak. Életem – a kísérlet – többi része pedig? Szerelmeim, gyerekeim, szüleim és barátaim? Mire tanítottak, amire nem tanítottak meg már az elemi iskolában? Ostoba voltam világéletemben, ez az igazság, zavaros fejű és ostoba. Ha pedig az élet csak ennyi, megérthetetlen, legalábbis megértetlen zűrzavar, akkor alig van értel-

me, hogy végigéltem. És hogy ostobaságom még nyilvánvalóbb legyen: semmitől sem félek annyira, mint hogy túl közel van e kínzó értelmetlenség vége.

Szívesen írnék intézeti bakfisokról, akik egy vidéki város fákkal kísért utcáján sorban vonulnak a templom felé. Lányok, tündérek, sorban; de közben seggük, mellük, pillantásuk: mint egy-egy csípősen ordináre szó egy költői szövegben. De ma már nem elégít ki, hogy megismételjem Proustot és bimbózó lányait vagy akár Sade kétségbeesett agresszióját. Mostani szívem, mostani agyam szeretne megszólalni, ahogy hallok őket, de csak távolból...

Valami ütemeltolódás. Ez éppen az öregedés és impotencia?

Lehet, hogy majd a színház nyit új utat, hisz színész vagyok, nem író – és ha már a színházban megeltem...

(Most sem azt írtam le, amit akartam.)

Január 14. Kedd

Micsoda reggel! Éjjel felébredtem és köhögtem. A szomszédban sírt egy bébi. Én ébresztettem fel őt, vagy ő engem? A gyomrom is fáj; náthás is vagyok, a szívem? Micsoda reggel! Indulok a tévéfelvételle.

Január 16. Csütörtök

Victor Hugót játszom egy közepes tévéjátékban.

A) Sok a fárasztó munka; és Hendrikje aggodalma. (A lábam dagad, köhögök. Gyomorfájások?)

B) A sok munka jól hat rám: „asszonykám, adj egy kis kimenőt”. A színész élete mi-ből áll? Jó szakemberi munka és könnyelmű, felületes bohém társaság. (Mármint ez a legjobb.)

Vekerdy Zeami-könyve (most jelent meg). Semmi köze a mi színészi gyakorlatunkhoz. (Ez tragikus színészetünkre nézve.) Nekem sokat jelent, de csak azt bizonyítja, hogy semmi közöm pályatársaimhoz.

Január 18. Szombat

Tavas van most. A méhek kirajzanak mézet gyűjteni. A sziget bokrain megjelennek a bimbók. Az utcákon egymásnak támaszkodó szerelmesek. Életem átalakult az elmúlt évben, mióta Hendrikjével élek, új élet kezdődött – és ez is csak megtörtént: most itt van. Minden más. A szerelem is más. Mások a szokásaim (pl. délutánonként a fotelben ülve alszom, és a lábam az alacsony asztalra teszem). Más az őszinteség és a hazugság. E változás központja Hendrikje. Ő is más. De más közös múltunk is. Mennyi öröm volt ebben a mai napban!

Az öröm jelei a világban: görkorcsolyázó fiúk és lányok (lakótelep gyerekei). Három: cigányok? A szülők teljesen más fajtájúak. Egy néni jön az utcán, az ablakból egy másik néni utánainteget: mintha boldogok volnának. (Gyorsan integetnek: mint a madarak, amikor felszállnak, kapkodnak a szárnyukkal.) Gyerekek serege Madách Imre szobrának tágas ölében. (Vilt Tibor szobrának változásai.)

Hendrikje „naplója”: egy tiszta lélek? Én ilyen fontos vagyok? A szerelem lányosan szép képe: ez a „boldog szerelem”? A „viszonzott szerelem”? Ábránd vagy valóság?

Igy kellene naplót írni?

Egy férfi (Rembrandt) ifjúkorában afféle hanyag eleganciával öltözködik; ízlését barátai alakították ki, divatos filmsztárok, bizonyos nyugati arisztokratizmus és angломá-

nia (szemben a hazai, balkáni, „katonatiszti” eleganciával): tehát történelmi, társadalmi, külső okok, köztük még a karrierizmus is. Hogyan lesz a „hanyag eleganciából” igazi elhanyagoltság, igazi nemtörődömség? Ahogy „Rembrandt” leszokik a hiúságról, nem törődik többé az eleganciával, élet és halál, rabság és nyomor, szabadság és emberség annyira lekötik, hogy már csak a színekkel és formákkal foglalkozik. És hogyan volt meg a második állapot gyökere már az elsőben (pl. ízlésben?)! – és hogyan van meg a másodikban még mindig az első nyoma? (Ahogy pl. másokra hat?)

(Ezzel párhuzamosan: ugyanennek az embernek az ízlése találkozik egyszerre Ádám – Márkus – Iván – Vekerdy stb. ízlésével. Az idő hogyan leplezi le e látszólagos ízlésazonosságok igazi tartalmát: hogyan nem érti pl. Márkus, miért nem hat rám a londoni műsorpolitika? Miért hiszi Ádám, hogy nekem a Gyurkovics-darab tetszik? Hogyan értem meg én az ő félreértéséből, miért nem érti ő Sarkadit vagy akár Albeet stb.?)

Este a tévében a *Völpone*. Kitűnő színészek érdekes rendezésben. (Fehér György rendezte.) A főiskolás Mosca is kitűnő. De elsősorban Major: hogyan lehet ezzel a fejjelelni, és azzal, ami ezekben a szemekben van?!

Valóban iszonyú lett a feje. Ritkán látom, akkor is csak egy-egy percre, ilyenkor az a benyomásom, mintha rosszkedvű és szenilis volna, de ebben a szerepben rémületesen érdekes. Ha a keze megjelenik a képernyőn, az ember legszívesebben elrohanna. Mi teszi ilyen izgalmassá? Ez a fej annyira megdolgozott, ez a szem annyi szenvedésre és bűnre emlékszik – de mégsem emlékszik, nem tud róluk. Ezért több is, mint az öreg színészek gazdag élettől érett feje és szeme – és kevesebb is. Mindent leolvashatsz róla. De a szem feneketlensége megértést nem tartalmaz – a megértés talán nem állja útját, hogy a feneketlenségbe láss? Nincs ebben a tekintetben semmi enyhület. Semmi humor! Nem! Itt van minden bűn, minden szenvedés, minden tudás az élet szörnyűségeiről (hogy fel kell tenni a kérdést: valóban olyan gonosz ember volt?!) – mégis egy állat szeme és arca ez; ebben a tekintetben nincs eszmélet. Ettől több vagy kevesebb?

Iszonyú látvány, amikor ráveti magát (az egyébként nagyon tehetséges) fiatal színésznőre, ahogy csókolja (mert a szája is visszataszító): de az is érthető, amikor a nő kitűnően eljátssza, hogyan lesz úrrá rajta a csaknem tébolyult érzékiség, amitől hangosan vihognia és kapálóznia kell: egy állattal vagy annál is sötétebb lényel kezd párizani.

Mármost hogy a Major színészi zsenialitása? Vagy ezt, őt csak egyszerűen le kell fotografálni? Egyrészt mindegy, másrészt nagyon is érdekelne. Nagyon rég láttam ekkora jellegű jelenséget. De ez túl van a színészin és az emberin. (Azt is el tudom képzelni, hogy vannak, akik rossznak találták.) Ez töményen valami, ami én nem vagyok. Mégsem irigylem. Ahogy nem irigylem az állat nemi erejét. Ez a szenvedés nem éberszt szánalmat, ennek a tudásnak mintha egyetlen atomja sem volna közös az én tudásommal, holott nem tagadhatom igazságát; megoszthatatlan. És talán ebben a legiszonyúbban emberi? Nem hittem volna, hogy ez az ember valóban ilyen. De milyen? Néhány napja láttam a híradóban, valamilyen kitüntetést vett át, majd egy másik felvételen egy elnökségben ült. Egy elnökség mindig hülyén unatkozik, de egyetlen arcon sem láttam ennyi unalmat és távolságot. Holott ez az ember hívő kommunista – de akkor honnan ez az állati sötétség, ami nem tűr semmiféle hitet, még téves vagy gonosz hitet sem? Vagy éppen a hitetlenség, az ironia teljes hiánya teszi ilyen rémisz-

tóvé ezeket a vonásokat, ezt a száját, ezt a csodálatosan kidolgozott, vén fejet? Ettől olyan vakon emberi? Olyan reménytelenül, öntudatlanul, megváltatlanul?

Nem tudom. Talán nem is kell tudnom. Láttam egy színészt, amilyen én sose leszek, és mégse irigylem. Láttam valamit, amit én nem ismerek.

Február 16. Vasárnap

Réggel csengetnek. Kimegyek, kinyitom a kisablakot: egy időnként megjelenő kéregető vénasszony. Gyorsan beszélni kezd, hadarja a szövegét a kórházról, vidéki utazásokról, nem értem, nem tudom követni, nem is kell. Undorral mondom: „Rögtön.” Becsukom az ablakot, az akasztón lógó zakóm zsebéből kivesszek egy ötvenest. Közben: aljas vagyok, fizetek ugyan, de nem leplezem undoromat, emberileg nem nyújtok semmit. Odaadom a pénzt, és ő gyorsan: „Voltam Évike mamájánál, mármint a Ruttkai mamánál, ő mondta, hogy jöjjenek a művész úrhoz, mert művész úr eleget keres, művész úr mamájánál voltam takarítónő...” – megnyugtat: ez egy gonosz, vén dög, azzal próbál bevágódni nálam, hogy a Ruttkaiakat fúrja, azt hiszi, természetesnek tartja, hogy ennek majd örülök. De már kezében a pénz, mi szüksége van rá, hogy még pletykáljon is? Emberi érintkezést akar mégiscsak – de csak ilyen aljas módon tudja elképzelni. Amikor becsukom mondata közben a homályos üvegű ablakot, még mindig jár a szája ott kinn a folyosón, és látom az árnyéka mozgását: beszéd közben számolja, mennyit kapott: azt hiszem, nagyon utál. De én is utálok őt, hál’ istennek.

Az új kocsival körülutastuk a Balatont. Siófokon kiszálltunk a régi fasorban. Hideg volt, a fű közt itt-ott még nagyon fehér hótörmelék is. Hendrikje megölelt. A fasor e pillanatban olyan szép és csendes volt, mint egy temető: Ferkó jutott eszembe. Jó nekem az élet Hendrikjével, sok minden, ami sose volt, valami enyhesség, szabadság, hogy egy-egy pillanatban külön megörülök neki. De ez mégiscsak a közeledő öregség könnyűsége, az élet az, ami kevesebb teher. Az északi parton a délutáni nap mindent színessé és plasztikussá tett, a víz pedig tengerkéék. A füredi mólónál sirályok serege lepte el a vizet, szabályos körökben szálltak, és lecsaptak, közben látni lehetett repülésük mechanizmusát, a lábukat és tolluk szürkéségének árnyalatait. A víz itt vakítóan kék volt.

Meg kell oldanom a frontírás végét!

Semmi sem történt ma. Este a tévében megpróbáltam megnézni a 25. Színház egyik előadását, de nem bírtam.

Lányommal telefonon beszéltem: holnap megy kórházba.

Csak írni szeretnék. Éjszaka 4-kor például: megírni egy tízéves fiú pornográf könyvét. Írtam illet annak idején, apám megtalálta, egy ideig őrizgette a fiókjában (amelyben én az ő pornográf képei után kutattam, ha hozzáfértem), aztán eltűnt, amikor Amerikába ment.

Lámpát gyújtottam: meglepetéssel láttam, hogy csak 4 óra, azt hittem, nemsokára megszólal a vekkerem, vagyis hogy már 7 óra felé jár, kelhetek, indulhatok az életbe. (1/2 9-kor rádióm van.) A gyomrom égett egy kicsit, ittam egy pohár tejet, és arra gondoltam, meg kéne írni azt a pornográf szerelmes kalandos könyvet, amit tízéves koromban írtam volna meg. Nem afféle „gyerekkönyvet”, még csak nem is úgy, hogy beleképzelem magam egy gyerek állapotába. Szó sem lenne arról, hogy „gyerekes” stílusban írjak, nem. Úgy, ahogy tudok. Nem is paródiát, bár lehet, hogy végül De Sade

paródiájává sikeredne. Afféle „hazudok” – felszabadítása annak a sötét és mégis romantikus gyereknek, aki ma is bennem van, csak oda kell rá fülelni. A „cirkuszi kislányok”, apám harisnyakötős levlapjai, a mozi sötétje és az indiánok stb. – egyszóval mese, nem lélekrajz, nem emlék, nem napló. (Mindig tudom, mit nem akarok. Csak az homályos, amit akarnék – nincs „témám”.)

Nem vagyok jól, nem tudom, miért.

Flaubert levelei!

Február 20. Csütörtök

Hendrikje kérdi: nem ő az oka, hogy nem dolgozom eleget? Nem érzem-e, hogy őmatta szakadok el a Madáchtól, hogy nem megy nekem „olyan jól”?!

Havonta egyszer a Rákóczi útra kell mennem egy gyógyszerért. Ilyenkor mindig megdöbönt városom és lakóinak lealjasult rondasága. Fizikai és morális undor ez, hisz az arcok förtelmesen közönségesek, különben is állandó élményem, ha akár csak egy negyedóra is kiszállok kis Trabantomból, hogy gyalog járjak az utcákon. A mocskos járdák, az ízléstelen kirakatok, a kabátok, a ruhák tisztátalan anyaga – és ezek az arcok, ezek a vonások, amelyekeken csak irigységet, bőfögést, gyanakvást, gyávaságot láthatsz – rossz bőrök, korai öregség, alkoholizmus – hazám, ez a szemétdomb! Meg a fiatal arcok is, még a csinosak is, milyen közönségesek! Förtelmes egy város!

Aztán egyszerre egy felhevülten siető kislány, olyan jó lenne, ha egy pillanatra akár, de elcsíphetném tekintetét, de nem, túlságosan is siet, túlságosan is csinos, túlságosan szerelmes talán, ki van festve az arca, de a festék ennek a fiatalnak csak jól áll. Mert ez már, úgy látszik, a korral jár, a fiatalság sugárzását úgy érzem meg, látom meg ezeken az arcokon, ahogy azelőtt soha, bár mindig is a kamasz lányokat szerettem igazán. De most olyan ez a festéken is áttörő gyerekség, mint a szembe tűző lámpa. Míg az utca népe – még egy ilyen téli napon is, bebugyolálva vastag szövetekbe, azokon át is – büzlik a testiségtől. Átitatja vastag télikabátjukat is, melyet hónapokig hordanak, anélkül, hogy tisztítanák – ennek a kislánynak a teste csak illatos lehet. Hálás vagyok, hogy találkoztam vele, ahogy átsietett egy keskeny utca torkolatán, egy ócska mozi előtt a sarkon, elmosódottan, többé fel nem ismerhetőn, nem is néztem utána – csak egy pillanatyit lélegzetet kaptam.

Március 12. Szerda

Látogatás Kaposváron.

Az úrhatnám polgár első húsz perce mintha megoldaná, amit Molière-ben nem tudtam megoldani. Aztán az előadás belefutad egy stílusba: cirkusz, commedia dell'arte stb.

A színház, ahogy megérkezünk elébe: narancsszínű vakolata lerohadt, rondaságában fantasztikus épület; belül szemét, alagsor, csövek; minden más, mint Kecskeméten, ahol az aranyozások frissek, az épület bájos, a klub falát szépen fával burkolták.

Mi a legfontosabb? „Molière megoldása?” Az itteni fiatal rendezők szövetsége? (Megnézik és nyíltan megvitatják egymás producióit – mondják.) A különbség Ruszt és ezek között? (Ruszt érzelmes, ezek intellektuálisan kemények, mégis Ruszt a puritánabb.) Bozóky véleménye a fiatalokról? (Nem nyilatkozik, de néhány mondat mégis: nem kaptak olyan nevelést, mint mi, s felsorolja nagyszerű tanárait [én jóformán egyetlen tanáromra sem emlékszem, ez is mindig hontalanná tett nemzedékemben], majd négy szemközt, a fiatalokkal lezajlott beszélgetés után azt kérdi tőlem: „Te csak-

ugyan azt hiszed, hogy ezek megértették, miről beszélsz?” Én meg úgy érzem, igen, ezek végre megértik.) Bozóky arról beszélt, hogyan egyesül a klasszicizmus és a comedia dell'arte Molière-ben, én a komédia és a realizmus egyesüléséről és arról, hogy a világ maga a cirkusz, és azt kell szembeállítani egy festetlen világgal (ezt mondják, de éppen ezt mulasztotta el a rendező: fura, hogy ezek a fiatalok, akik folyton a „valósággra” hivatkoznak, mily könnyen esnek egy-egy „stílus” csapdájába) – egyszóval mind ugyanarról beszéltünk. De én úgy éreztem, hogy ezt a kérdést, amit már Major pedzett, de sose volt képes teljesen megválaszolni, nem teljesebben, mint most, a kaposváriak, ezt itt mégis tisztábban teszik fel, talán csak azért, mert az egészet már előre megrágtuk a számukra. Bozókyban a magyar keresztény értelmiség csökönös beragadottságát érzem – amit már '56 előtt is éreztem benne; másrészt egy idegen nyelven, de meglepő készséget a gondolkodásra. Ez a nehézkes okosság: magyar. Vagy a légkör? A táncosnők (vidékiek) meztelen hasa a színpadon? Majd megjelenésük civilben a mocskos alagsori „klubban”? (Látom a mellüket. De azonnal eltaszít kihívóan át-szellemült tekintetük, amely szeretkezést ígér az első pillanatban már: a butaság, a karrierizmus és olcsó szajhaság e primitív vegyülete, amely éppen primitívségében talán még izgató is lehetne, ha nem osztaná rám a tekintélyes művész és a vén pali szerepét. Így kénytelen vagyok észre se venni őket. A nőekkel lehetetlen.) Vagy a fiatal színész, akit még növendék korából ismerek? Csehovi hangnemben, hosszan mesél ambícióiról, szomorú sorsáról és hitéről, külföldön élő férjéről, a szobáról, amelyben együtt lakik a primadonnával, gyerekéről, kételyeiről: abbahagyja-e a pályát? Én azon gondolkodom: tehetséges-e? (Bozóky szerint nagy tehetség, de rosszul használják, ebben a darabban mindenestre félrerendezték.) Félttem, mert önfeláldozóan tiszta arca és szerény kételyei könnyen tragédiába vihetik, holott ugyanebből még egy nagy színész is kinőhet: nincs benne semmi divatosan „szexi”, ilyenek a nagy orosz színésznők! Há-lásnak mondja magát, hogy „ember” vagyok, általában: sokan néznek rám úgy, olyan szemmel, sokan köszönik meg látogatásomat olyan szavakkal, kézszerítással, mintha valaki lennék. (És a túlfűtött légkör a sikeré, amit ez a szerep kelt bennem.)

A színház irodájában Almási Jutkával találkozom, akivel együtt jártam akadémia-ra. Mosolyogtam, régi haverra: „Hogy élsz?”, kérdeztem tőle, de ő zavartan nézett, nem tudom, milyen emléket hagytam benne. Most Zách János felesége – amikor némi zavar után kikérdezem Rusztot, megtudom, hogy a kaposvári színház forradalmár igaz-gatója, Zsámbéki Gábor az ő gyerekek.

Március

Kora reggel a kecskeméti szállodában felébreszt a harangszó, a teherautók dübörgése a téren, kiabálás és lökhajtásos repülőgépek. Felébreszti Hendrikjét is. (Hogy ő is fel-ébredt, zavar; hogy te felébredtél, annak örülsz.) A nagy harangszó látszólag teljesen oktalanul és rendszertelenül újra meg újra felkavarja az egészet – lehetetlen kiszámí-tani, miért kongatnak oly sokszor és miért épp akkor, amikor? A félrehúzott függöny mögött madarak keringenek, elülnek, majd a harangszó riadalmára felcsapnak újra. Egy tornyot látsz, és meghallod a vadgalambot is. Aztán a motorosok! De itt, a közel-ben, ahol te vagy, még arra is vigyázol, hogy a kezed csak halkan súrolja a papírt, ame-lyen tovább-továbbmozdul írás közben, hogy ne zavarja Hendrikjét. Ami mondaniva-lód volna, úgy akar fogalmazódni, hogy neki mondod – és egyszerre úgy érzed, éppen ez köt le a tehetetlenségben: Évának akartad mondani, most Hendrikjének, holott ép-pen olyasmiről szeretnél beszélni, ami nem nekik szól. Ők azok, akik az öregedés, a jelen rabságába zárnak. Mert kell valaki, aki vigyáz rád?

Tegnap a kocsiablakból milyen megnyugtató volt az az öreg temető! Milyen jó volt nézni és tudni: egy ilyen hely vár rád is! És ezt a szelíd, nagy érzést éppúgy titkolnod kellett Hendrikje előtt – jószívűségből –, mintha egy másik nőt kívántál volna meg. Holott ez az érzés nem volt ijesztő, nem volt szomorú sem, ellenkezőleg. Öreg temető volt, útjait, köveit is benőtte a fű. Aztán a színházban: egy statisztanő ruhakivágása a mellén: egy másik statisztanő – kóristalány – meglebbenő, rövidre vágott barna haja, aljas kis vágyak, mégse aljasak, mert nem akartak semmit, csak éppen egy kicsit zavartalanul odanézni. Vagyis a rabszolgáddá szeretted volna tenni őket, hogy ne kelljen se elvenni, se adni. De ez már megint több, mint a valóság, nem? A valóságban köptél rájuk. Általában nem törődsz senkivel és semmivel. Csak azzal, hogy ne legyen semmi sem több, mint amennyi – de annyi és az legyen. Mert akkor mindenütt, minden pillanatban rájöhetnél valamire. A statisztanő kerek kivágásában a két mell még csak nem is egészen valódi: ha levetné a melltartóját, minden megváltozna, a fene tudja, milyen lenne akkor. Emlékezni? A fehérvári utcák? Most szinte vágyódva gondolsz a befejezett könyvre, elvégre abban is van valami: mondatok. Ki törődik veled, hogy ez irodalom-e, ér-e valamit? Vannak.

Egy kisfiú és egy lehetetlen formájú kutya, amit a fiú „Aki”-nak hívott. Hendrikje hamar összebarátkozott velük. A kisfiú szelíd bizalommal nézett újra meg újra az arcunkba.

Mit is mondott, milyen fajta kutya? Szerintem valójában korcs volt, körvonaltalan, bozontos, elragadó kis állat, és nagyon ketten voltak, ő meg a kisfiú a sötét vidéki fásorban, egy padon, felszedett gázcsövek közt. Most örömmel gondolkodok rá, hogy nem-sokára bekopog a pincér a reggelivel, megindul az élet, Hendrikje felkel, megfürdik, bemegyek a próbára. Ismét tehetségtelen lehetek, rábízom az életre. Nem várok majd magamtól lehetlent. Milyen zaj van! Mennyi motor!

És most valahonnan még egy kíméletlen reggeli rádió is idehallatszik. De a tér fölött az ég már nem szürke, már kék – néhány világos felhő is tagolja. Tegnap este Hendrikje nem tudta, megbolondultam-e, féljen-e vagy örüljön kergeségemnek. Kicsit félt, mert tudta, hogy fizikai fájdalmaim vannak. A templom elüti a nyolcat. Félóra múlva hozza a reggelit a pincér, aki már órák óta él. Milyen csönd követi tollamat ezen a papíron! A vidéki terek – egyszerre többet is belátni az ablakból, határaikat, melyeken belül a fatörzsek függőlegesen sorakoznak, és a terek, az ágak vagy lombok alacsony mennyezete alatt húzódnak meg, mint egy-egy szoba, legfeljebb terem. Emberek átmennek rajtuk, és a fák ott maradnak, nem vesznek tudomást a léptekről, a tér is ott marad néhány padjával, meg a madárszaros sakkasztalok az öregeknek. Egyszóval: tér; körülhatárolt; közvetlenül az ablak alatt is rálátok egyre, aztán be a fák alá is, érzem a bizonytalanságot, amellyel a törzsek pici, de különböző ferdesége dülöngélővé teszi a rácsot. És természetesen az ostoba Kossuth-szobor, amiről nemcsak vidéki gyerekkorom jut eszembe, de a kongresszus is meg a hazai és világpolitika elképesztő otrombasága. Azt hiszik, hogy ha felrobbantják a világot, áttörhetik ezt a vidéki jelentéktelenséget?

Április 3. Csütörtök

A kommunizmus Kádár Jánosban meglelte a maga Horthy Miklósát. Ennek a mindig meghatott (valami szembaja van?) és mindig túlzottan szerény vénembernek a kezéről már lepergett Nagy Imre megszáradt vére. Hacsak nem kezd hősködni, most már, bármi történjék, őt futni hagyják.

És annyit beszélnek, beszélnek és beszélnek!

A kongresszus kifordította az ország egész szennyesét. Az utolsó néhány hónap undorító volt. Kiderült, hogy mindenki mindenkit gyűlöl, és mindenki mindenkitől fél. Aztán nem történt, nem változott semmi. Mindent újra bevarrtak.

A gyerekek úgyis felnőnek, az öregek úgyis elhullanak.

Hendrikje tegnap fogadást kötött velem (igaz, csak 10 forintba), hogy egy éven belül Aczél hívatni fog, hogy megtárgyalja velem a magyar színészet ügyét. Hol lesz addigra Aczél? És hol leszek én? – gondolom. De ez mégis megtörténhet – és akkor mi a fenét mondanék neki? Mindenki annyit tud, amennyit akar. És nem mocskolom-e be magam, ha csak szóba állok velük?

Amikor Iván verseit olvasom: nem szégyen, hogy mindig csak gyalázom ezt a helyet, ahol élek? Amikor ilyen versek és ilyen emberek is élnek itt – és mindig is éltek?! Néha én is csak abban látom életem értelmét, hogy vigécként házalok itt Iván verseivel, Gyurka képeivel, Sarkadi *Simeon*jával és Füst Milánnal.

Mert ez érdekes: a *Hamletet* az ifjúság elfelejtette, nekik az az előadás csak történelem – de Henrik és Pártos Géza még mindig eleven bennük. Az már ők voltak, azóta se csináltak jobbat. Az idő e skatulyázása érdekes, ha megérjük.

Egyszóval: gondoldj neves és névtelen barátaidra, és ne légy beképzelt és igazságtalan.

Április 4. Péntek

Fejfájással, de jóindulatúan ébrednek.

Felhívom a lányomat: elégedett a dolgozatával; Ivánt, hogy beszámoljak az élményről, amit versei szereztek nekünk (ezekben a napokban akarja befejezni kötete összeállítását). Aztán eljátszom a *My Fair Ladyt*.

Otthon Hendrikje szépen felöltözve fogad.

Dürer. Korán lefekszem, korán elalszom.

Egy szerelmes nő – azt mondhatnám: filozófiai – tévedése: leélhatsz vele egy életet, feláldozhatod érte magad, csinálhatsz neki tucatnyi gyereket, viheted a holdfénybe sétálni, együtt fedezhetitek fel a rádiumot, végighemperegheted vele a poklot, végigszárnyalhatod a mennyet – utána nyomban azt kérdi: „Szeretsz?” – amikor te éppen azokon az élményeken, csúfságokon és szépségeken, szenvedéseken és apró örömkön tűnődnél, amit vele éltél át, a holdakon és hajnalokon, csömörökön és vitorlázásokon, vagyis a szerelmen.

Ilyenkor ez a kérdés ingerültté és gyanakvóvá is tesz: miért keresi ez a szerelmet? Talán ő nem is azt élte át, amit én?! Tehát nem boldog? Tehát nem szeret? És váddal: Szentimentális liba! És ismét gyanúval: Hazudik? Számító? Mászt szeret?

Holott talán csak valóban filozófiáról van szó: valami eszmei szerelmet keres, valami „lényeket”, és közben nem veszi észre, hogy éppen az a szerelem, amit átél, akár tetszik neki, akár nem. Így múlik el az élete, miközben az életre vár.

Így keressük Istent, a boldogságot, a művészetet vagy a szabadságot, így születik Walt Disney, Amerika és a Szovjetunió, a föld szennyei, így lázadnak Amerika és a Szovjetunió ellen a szabadsághősök, akiket lepuskáznak.

Ne hagyj, hogy a nők lyukat beszéljenek a hasadba, mert még a végén elhiszed, hogy ők tudnak szeretni és nem te! Vállald, hogy te is látod, ami van, hogy ebben áll

egész idealizmusod és hited. Süssék meg a költészetüket! Katonazenéjüket és tangóikat, díszfelvonulásaikat és freskóikat és elnökségeiket.

Zsigereimben érzem, hogy a XI. kongresszus, a „30 év” és az április 4., a pufogó frázisok és a pufogó katonacsizmák, hogy ez a szembajos, szegény vénember, ezek a dagadt gyomrúak, civilben és katonaruhában – hogy ez a sok lógás, ablakon kiszórt pénz és közben a „vonal” bizonytalansága, fúvás és lelkendezés, hogy az utóbbi néhány hónap (és május 1. még hátravan!) –, zsigereimben érzem, hogy kimerítette mindez ezt a nemzetet, kisvárosait és nagyvárosait egyaránt. Már hányingerem van ettől a szeceszsiós, „modern” magyarkodástól, a megszállók édeskés hülyeségétől.

Ámbár – és talán ez a szerencsénk – mind érezzük, hogy ennél csak egy lenne rosszabb: ha valóban forradalmat akarnának velünk csináltatni! Az volna aztán a csinadratta! Véggkimerülésig!

Naplómat mostani állapotában is fel kellene dolgozni, szétmetélni egy kiadandó, kiadható és egy átdolgozandó részre. Akkor maradna ez a két dolog + a teljes példány az utókorra.

Néhány elképzelés a *Berenice*-ről. Az O’Neillről nem álmodozom, csak a szöveget tanulom. De azon elmélázok, hogyan hat rám a szerep. (Pl.: hogyan érthetné meg Hendrikje, hogy én tőle is félek, mint minden nőtől?! Nem úgy félek, de félek. Agresszióim fő oka ez a félelem. Azt követelném tőle: légy jó hozzám, vigasztalj, gyógyíts, én egy beteg zseni vagyok! Kikérem magamnak, hogy férfisorsra kényszeríts! Tessék megbocsátani, hogy tönkreteszem az életem! Tudom, hogy nem teszem tönkre, de tessék azt is tudomásul venni, hogy bizonyos értelemben igenis tönkreteszem! Mint ti is az enyémet. Általában: tessék nekem végre megokosodni, itt az ideje!)

Aztán: Szentkuthy talán az egyetlen író ma, akit nem győzött le a bűntudat, akit nem hagy el harcos intelligenciája. Ezért üdítő még unalmas és túlcifrázott késői könyveiben is. De talán ezért hiányzik is belőle valami? (Hogy néha még G. B. Shaw-t is eszünkbe juttatja – Isten bocsássa meg?!) Grafomániájával olyan, mint egy ketrecbe zárt vadállat, maga sem érti, mi van vele, hisz mindent tud, hát miért, honnan e ketrec? Miből jön létre ez az egyhangúság? Ha kívárna valamit – egyszer egy mondatot, amíg megérkezik a távolból, és nem ragadná meg a legközelebbit –, a várakozás közben talán lezuhanna?!

Aztán: milyen levelet írok majd Hendrikjének Kecskemétről. Aztán: hogyan szervezzem meg naplóm gépelését?

Ez a mai éjszaka is meleg. Két ablak van nyitva, a függönyök időnként megmozdulnak, és egy-egy mozdulás után kis idővel az arcomat eléri valami friss, de seggem alatt forró a lepedő.

Újra el kell olvasnom és Ruszttal is el kell olvastatnom Vekerdy darabját.

Egyszóval: „még mindig tervelek”. Meg kellene csinálnom végre mindent! Egyszóval: még legalább tíz év, minimum tíz, másképp legyőztek. Most kell megtalálnom a hangom!

De szeretem ezt a hajnalt! Ezt a friss szelet, ahogy mozgatja a függönyöket, és minduntalan hozzám ér. Mellettem egy fehér, virágmintás vázában csokor, amit Hendrikje tett ide. Egy madár is csipogni kezd. Aztán egy galamb dudál. Aztán egy másik madár: csaknem károg, de a hangja után mégis kicsinek képzem. Tanulom a szerepemet, közben újra meg újra a tiszta érintés az arcomon. A függönyök hangtalan lebbenése, mozgása most cseppet sem ijesztő – ez a reggeli, tavaszi szél. Egy nő lépked lenn a

mélyben – a magas sarkú női cipők hangja pótolja az utca zajában azt, amit valamikor a katonacsizma és sarkantyú jelentett, a keménységet. Távolban már a villamosok. A csapkodó függöny mögött kilátok a halvány égre, a tetőkre. Mind több a galamb, mind több a madár, mind elevenebb a szél, mind sűrűbb az utcazaj, crescendo ez, felkeltem Hendrikjét, hogy hallgassa velem, ez a tavasz!

A délelőtti próba még döcög. Muskáttal és Farádyval ebédelek egy lakótelep közepén egy csaknem üres, hatalmas étteremben. Szállodaszobámra naponta 190 forintot ráfizetek, hogy fürdőszobám is legyen és kissé több terem. Délután felmegyek Ruszt lakására.

Április 16. Szerda

Lesétáltunk az állomásig a vidéki utcákon. Egy ligetben egyforma, csúnya mellszobrok állnak sorban: nagy fejű, derék polgárok, mögöttük a múzeum homlokzata.

Ha egymás mellett sétálunk, Hendrikje úgy beleillik a karomba, ahogy az elő van írva. És így sétáltunk, diák, diáklány. (Egy hozzánk hasonló kamaszpár búcsúzott egy kapu alatt.) Tiszta, igaz érzelmek. Hosszan és lassan lehetett sétálni.

Április 17. Csütörtök

Hendrikjével a langyos Szent István parkban sétáltunk, üldögéltünk. Átöleli a nyakam; látom nyakát és kicsi fülét, mert haját simán hátrafésülte; fiúsan, parasztosan; jóság, kedvesség – nőiesség megejtő varázsa e nyakban, e fülben, ebben az érintésben.

Bármilyen irányba fordítottuk arcunkat, mindenütt új és másfajta illatok vártak. Ma felnéztem: a lombok mögött az ég a csillagokkal.

A Szent István parkból Hendrikje már elűzte a múltamat. Talán ugyanezen a padon vártam egy este, órákon át hasztalan Somogyi Jucira, hogy csak egy pillanatra láthassam, mielőtt belép a házuk kapuján; de ma este nem órá gondoltam. Nem gondoltam Évára sem, bár Ivánnal sokszor sétáltunk erre hármásban. Hendrikjével ültem itt, a megszólalás határán. Mindig csak a határán. Emlékeimtől megfosztottam magam, és ettől remegő bizonytalanságba kerültem. Az ifjúság önfeledtsége már nem az enyém – már tudom, hogy most jó nekem, hogy élek, már nem vagyok önfeledten csak izom, lábam már nem fűrge, mint a fiúké, lányoké és kutyáké.

Hogy az önfeledtség elhagyott, látszólag csak egy kiút marad: a fájdalomé. Én most mégis azt éreztem, hogy jó élni. De bárhol kerestem szót vagy képet tudatomban, hogy ezt a jót meghatározzam, csak a múltat, csak a fájdalmat találtam, azt meg rögtön elvettem. Tehetségem legnagyobb feladatát éltem át: dalt kellene költeni, helyből felszállni, a múlt landoló pályája nélkül, ismeretlen irányba; és íme, ettől a lehetőségtől csaknem kapálózni kezdtem, hirtelen szórakozni, felejtetni szerettem volna, menekülni.

Járom a tájakat, a magyar tájakat. Az árok mentén földművesek ülnek, csoportban férfiak és nők. Az úton fény és árnyék, mert ezeket a kanyargó utakat még fák kísérik. Messziről, de csak messziről vihar kerülgeti autónkat, az égen sötét felhők, a fákon, a réteken vagy háztetőkön felvicsorgó, éles fények – de a színek, a kék és zöld is éles, mint amilyen ízes a növények (lucerna?) szaga, ahogy becsap a nyitott ablakon. Mert a szél helyenként, időnként, ahogy haladunk, hol itt, hol ott elér, ha az eső nem is. A táj egy-egy darabján, miközben átszaladunk rajta, dobálják magukat a fák, és a távolban porfelhők szállnak.

Biciklis lányok – néha csak kislányok – tapossák a pedált, arcuk eltorzul a csaknem tehetetlen erőlködéstől: széllel szemben kell hazajutniok, mielőtt még a vihar itt terem.

Vidéken élek, vidéken töltöm majd a nyarat is, ilyen utakon. De majd letérünk a földutakra is, kiszállunk, gyorsuló léptekkel leereszkedünk az árokba, felkapaszkodunk a túlsó parton, bokrokat fogok látni közről, levelükön a porszemeket. Gyerekorom.

Hendrikje a bicikliző parasztlány. Diáklány, vidéki diáklány.

Nézem a tévéernyőn vigyorgó önmagamat, és az elutasításban szabadító korszerűtlenséget érzek: nem erre vágytam mindig? Festőim itt a polcokon, erotikus álmodozásaim, írásról, színházról szövögetett terveim, a barátság arca: mi más mindez, mint korszerűtlen?

Illés Endre sajnos nem adhatja ki a *Berenice*-t. Tudtam, hogy így lesz. De majd szégyellni fogjátok magatokat!

Október 22. Szerda

Jimmy már három hónapos, de nem akar szobatiszta lenni. Minden reggel félálomban felöltözöm, mosdatlanul, csipásan, félig vakon lesétálok vele (Pesten az Újpesti rakpartra, Kecskeméten a csúf lakótelep „parkírozott” környékére), és drukkolok, hogy pisiljen, kakáljon, jól érezze magát. Nem sokra megyek vele: bepisil, majd nyüszítve menekül előlem, de újra bepisil. Voltak napok, amikor úgy éreztem, nem tudok megbirkózni ezzel a feladattal, el kellene ajándékoznunk. De ma már mintha betört volna az életünkbe, kezd szokásunkká válni. Ettől még minden reggel nehéz felkelni. Újra meg újra figyelmeztetem magam, hogy ezek a reggeli séták „egészségesek”, de közben már valóban figyelni kezdem a kutyát is, már jelen vagyok, amikor találkozik a buldoggal, amellyel tegnap is találkozott, amikor köszönök az utcaseprőnek, aki eddig mindennap megsimogatta, de ma csak éppen visszaköszön – vajon mi baja lehet? Jimmyre rá se pillant.

Ha a parketten tócsát találunk, és nem tudjuk eldönteni, hogy Jimmy pisilt-e oda – tehát büntetést érdemel – vagy csak az ivóvíze dőlt ki, akkor Hendrikje beledugja az ujját, és megkóstolja. Ilyet én sose tennék. Ez jellemző rám, de rá is.

Az ember mégiscsak eldöntheti, melyik önmaga pártjára álljon.

Ma reggel kutyasétáltatás közben a Szent István parkban elém áll egy fiatalasszony (gyereke kiköszön a kocsiból), kezében a *Tollal* egy példánya, és miközben dedikálom a könyvet, azt mondja: – Ha legközelebb meg akar újulni, gondoljon ránk, miskolciakra is.

Alakom, ahogy ott vezetem a fehér bokszert a piros pórázon... Szeretnek? Már megszerettek? Iván egyszer azt mondta, hogy szeretni sose fognak, legfeljebb eltűnni. Vekerdy azt mondta: – Amikor a nyilatkozatodat olvastam, azonnal éreztem, hogy sokan nem örülnek ugyan, hogy kimondod, amit ők nem mernek kimondani, de ugyanakkor meg is utálnak érte.

Hendrikje véleményében nagyon bízom, még akkor is, amikor féltékenység vagy más indulat vezet.

Megmutatja magát meztelenül: – Még mindig tetszem?

Lefogyott, a teste ismét fiús, hihetetlenül fiatal. Mint egy ág, egy venyige, vagy hogy mondják.

Újra kezdhünk visszaszokni Pestre, illetve a lakásunkba. Ehhez az íróasztalhoz, amelynél most ismét írok.

Estefelé Nagymamánál és lányomnál a Harcsa utcában. A szűk kis lakásban a két fehér kutya, apa és fia, Johnny és Jimmy nyughatatlanul hempereg, játszik. Nagymama szórakozottan ül és néz. Lányom néha nevet. Elmerülten figyeljük a két kutyát.

Mire hazamegyek, Hendrikje ismét átrendezte a lakást. Fehér szőrkerevetemet, amelyen alszom, átköltöztette a sarokszobába, most csak egy függöny választ el tőle.

Október 23. Csütörtök

Ez az a szoba, amelyben anyám annyit jajgatott, amikor halála előtt egy héttel hazaköltöztettük – azt hittük, talán gyógyulni. (Ezt nem mondom Hendrikjének.)

Különben is jól vagyok. Matisse-rajzok. Jimmyvel sétálok a Duna-parton, üldögélek a lépcsőn, más kutyatulajdonos néikkel és bácsikkal barátkozom.

November 19. Szerda

Még mindig az *Iszony*. Mellette a *Merszi...* szellemeskedése a legnagyobb ügyetlenség: frappáns, jó mondatok, fordulatok. (Az én utolsó könyvem sem jobb.) Nehézkesebbnek kell lenni.

Ennek a nőnek a hidegsége valahogy rokon Leverkühn hidegségével – holott egyiké az ördög, a másiké Isten ajándéka. De amikor a másik szobából idehallom Hendrikje köhögését: megérint a szeretet, ahogy egy kutyát is megérinthet, automatikusan. És a harmadik út, el a testtől, a harmadik hideg: De Sade?

A fasiszták büzlő mézárszéket csináltak a világból, a nehezen eltakarítható dögök szemétdombját: elásni, elégetni, savval-mésszel szétmaratni. A rothadás az élet talaja, az élet kimoshatatlan bűze, hogy lehet eltakarítani, hogy friss levegőhöz jussunk? – ez a szellem nélküli világ! – fojtogató. Az élet, a tenyészet nem kedves. Nem akarok tudni róla, hogy hazám van.

A fiatal lányok az utcán elképesztően bambák és szomorúak. Megkívánni sem lehet őket, nemhogy álmodozni vagy a szemükbe nézni.

Apámra is legerősebben így: egy szag. És a lányom szaga is. Hendrikje jó szagú. Testének szépsége elfeledteti velem, hogy mi a test. És a nagy csöcsű, nagy seggű nők képei?

November 22. Szombat

Régel a háztetőkön, az autók üvegén már valami fehérség – bár a járda még fekete – és a levegőben téli szag. Ettől abba az állapotba kerültem, amelyben emlék és tervezgetés váltogatja egymást. Szobám is kedvesebb, gyerekesebb így, hogy az ablakon a hó homálya dereng be és a hó fénye. Mintha csak ki kéne lépni és már megtalálnám Ferkót, a régi Gyurkát – mit? Valami szorongó, meghatott örömet. Jó arra gondolni, hogy Hendrikjének édes kis segge van, bármikor megsimogatható, és jó azt képzelni, hogy nevetve ébred majd. Holnap meg a fűtött kocsiban kirándulni mehetnénk, kiszállni a havas fák alatt, néhány percig dideregni, ha nem futkározunk, az inkább a tagjainkon múlik, nem a kedvünkön. „Grófkisasszony” – ez a szó valamikor jelentett valamit. Hendrikjében van grófi vér is, meg parasztvér is, meg zsidó vér is, erdélyi vérek is. Rangot-romantikát ad néki.

De talán délutáni álmomban történt velem valami. Egyszerre fájni kezdett a szívem. Miért? Mert a Madách Kamara ócska kis öltözőjében most Timár Béla az úr. Nem találtam itt otthonra.

November 23. Vasárnap

Körbejártuk a Balatont. A vízen sűrű, kemény tajték, amely nem foszlik szét. Jimmy hátul aludt. Hendrikje rosszul érezte magát, át kellett vennem a kormányt.

Este a tévében kívánságműsor, Neményi Lili is előad. Ilyenek voltak a színésznők. A múlt megkopott. A jövő nem érdemli meg, hogy rá szavazzunk.

Szép és örömteli ölelésünk után Hendrikje odaadó. Én meg visszatérek a világomba. Nagyon megszerettem Hendrikjét. Az vagyok még, aki vagyok? Vagy éppen most vagyok az?

November 27. Csütörtök

Balázs Samu lép hozzám a rádiófolyosón, hogy üdvözljön. A jelenet csaknem ünnepléses, fel kell állnom a mély fotelból. Száját mozgatva töpreng, aztán halkán, bizalmasan, csaknem összeesküvő módjára, jelezve, hogy külön állunk a körülöttünk röhögő szakmámtól, azt mondja: – Őszintén sajnálom, hogy már nem vagyunk ugyanabban a városban színeszek. Tragikus lépés volt, de nagyon bátor. – És megrázza a kezem.

Különben már ő is azok közé tartozik (mint Kiss Feri), akiknek az ügyelő ujjal mutatja, hol a végszó, akiket gyengéden a hátukra fektetett tenyérrel nyomnak közelebb a mikrofonhoz, tehát a vének közé, akikről nem tudni pontosan, hogy már szenilisek-e vagy csak süketek, vagy éppen már nincs kedvük odafigyelni a földi hívságokra.

Erdély. Az első rész igazán jó. Aztán csak néhány zseniális részlet. A magyar problematika: házasság és haza. Mégis kell belőle időnként fogyasztanom.

Tandori Dezső

IFJ. BUFFENBACH-RYBENKO

„Élő halottak se pénzen, se tehetségen” – áthúzva mellette: „tehetésen”, hát nem tudom – „nem lehetünk”. Így Gerstey. Nem tudom, mondom, miért ilyen furcsa vonzattal fogalmazott; igaz, levelében-beszámolójában ez a passzus eleve töredék.

Magammal vittem a minap Bécsbe egy félfüzetnyi feljegyzésem, Gerstey (Gráf Jancsi, Gerstey-Gráf, ahogy mind többször nevezem őt magamban) „maga” így nem jött, nem mertem volna kockáztatni az eredeti kéziratok elvesztését (meglétét; ez is furcsa). Fogalmazni – *maga* ez furcsa dolog, következtethetne most valaki.

„Nincs bűz stb.”, írta még Gerstey az „élőhalottas” feljegyzés alá, lefelé mutató nyíllal. Szép vékony fekete tollal írt.

Valahogy erről az egészről nekem ez jutott az eszembe: egy régi, végül kidolgozatlanul maradt „keleties” (koanszerű) vicc, hogy szintén vékony fekete tollal készült próbálkozásom: